

Sütçocukluğu Döneminde Çocukların Anne Sütü Alma Özellikleri ve İlişkili Faktörler: Birinci Basamak Tabanlı Kesitsel Bir Çalışma

Breastfeeding Characteristics and Associated Factors of Children in Infancy: A Cross-sectional Study Based on Primary Care

Betül Yılmaz[®], Melda Dibek Büyükdinç[®], Münevver Kaynak Türkmen[®], Okay Başak[®]

Atf/Cite as: Yılmaz B, Dibek Büyükdinç M, Kaynak Türkmen M, Başak O. Sütçocukluğu döneminde çocukların anne sütü alma özellikleri ve ilişkili faktörler: Birinci basamak tabanlı kesitsel bir çalışma. Türk Aile Hek Derg. 2022;26(2):43-52.

ÖZ

Amaç: Birinci basamak popülasyonda ilk altı ayda yalnızca anne sütü alma ve bir yaşın sonunda anne sütü almaya devam etme sıklıkları ile annelerin sosyodemografik ve emzirme özelliklerinin bunlar üzerindeki etkisinin belirlenmesidir.

Yöntem: Kesitsel ve analitik nitelikteki çalışma Aydın ili, Efeler ilçesinde, 1 Ekim-31 Aralık 2019 tarihleri arasında yapıldı. Çalışmanın evrenini, ilçede bulunan Aile Sağlığı Merkezlerinden (ASM) hizmet alan 12-24 ay arasındaki 3.675 sütçocuğu oluşturmaktaydı. Yapılan güç analizi ile belirlenen 160 katılımcının 120'siyle kentsel, 40'ıyla kırsal ASM'lerde görüşme planlandı. Toplamda 225 (55 kırsal, 170 kentsel) katılımcıya ulaşıldı. Sosyodemografik özellikler ve anne sütü almayla ilişkili bilgileri toplamaya yönelik düzenlenen veri toplama formu araştırmacı tarafından ASM'lerde yüz yüze görüşülerek uygulandı.

Bulgular: Yaş ortalaması 19,1±5,0 ay (ortanca 18,0; 12-24 ay arası) olan sütçocuklarının %51,1'i (115) kız idi. Çalışmaya katılan sütçocuklarının tek başına anne sütü alma süresi ortalama 3,5±2,4 ay ve ilk 6 ay yalnızca anne sütü alma oranı %32,9 (74)'du. Sütçocukları ortalama olarak 10,2±3,4 ay emzirilmişti ve bir yılın sonunda anne sütüne devam eden sütçocuklarının oranı %74,7 (168) idi. İlk altı ayda yalnızca anne sütü alma olasılığı ve bir yaşın sonunda anne sütü almaya devam etme olasılığı doğumdan sonraki ilk saat içinde emzirmeye başlanan (p=0,007), emzik/biberon kullanmayan (p=0,000) ve birinci ayda her seferinde 15 dk.'dan daha uzun süre emzirilen (p=0,003) sütçocuklarında daha fazlaydı. Bir yaşın sonunda anne sütü almaya devam etme olasılığı, yalnızca annenin baktığı sütçocuklarında daha fazlaydı (p=0,007).

Sonuç: İlk aylarda sütçocuğunun bir emzirme seansında her bir memeyi 15 dk. ve üzerinde emmesi ve annenin bebeğiyle geçirdiği sürenin artırılması anne sütü almayı olumlu etkilemektedir. Aile hekimlerinin bakım veren yakınlarla emzirme üzerine bilgi ve eğitim vermesi sütçocukluğu döneminde çocukların anne sütü almasını artıracaktır. Buna yönelik toplum düzeyinde farkındalık çalışmalarının da artırılması önemlidir.

Anahtar kelimeler: Sütçocukluğu, anne sütü, emzirme, birinci basamak

ABSTRACT

Objective: It is to determine the frequency of exclusive breastfeeding in the first six months and continued breastfeeding at the end of the first year in the primary care population, and the effects of mothers' socio-demographic and breastfeeding characteristics on these.

Methods: The cross-sectional and analytical study was performed in Aydın Efeler district between 01 October and 31 December, 2019. The population of the study consisted of 3675 infants aged 12-24 months who received service from the Family Health Centers (FHC) in the district. Of the 160 participants determined by the power analysis, 120 of them were planned to be interviewed in urban and 40 in rural FHCs. A total of 225 (55 rural, 170 urban) participants were reached. The data collection form prepared to collect information on sociodemographic characteristics and breast feeding was applied face to face by the researcher.

Results: 51.1% (115) of infants with a mean age of 19.1±5.0 months (median 18.0; between 12-24 months) were girls. Exclusive breast feeding duration of infants participating in the study was 3.5±2.4 months in average and exclusive breast feeding rate was 32.9% (74) in the first six months. The infants were breast fed for an average duration of 10.2±3.4 months and the rate of infants continuing breast feeding at the end of one year was 74.7% (168). In the first six months the probability of exclusive breastfeeding and the probability of continuing breastfeeding at the end of one year were higher; in infants who started breastfeeding with in the first hour after birth than those who did not (p=0,007), in infants who do not use pacifiers or bottles than those who use it (p=0,000) and in infants who are

Received/Geliş: 28.11.2021

Accepted/Kabul: 03.06.2022

Publication date: 27.06.2022

Corresponding Author:

M. Dibek Büyükdinç

ORCID: 0000-0001-7349-0758

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi,

Tıp Fakültesi, Aile Hekimliği

Anabilim Dalı, Aydın, Türkiye

✉ meldadibek@hotmail.com

B. Yılmaz

ORCID: 0000-0003-2874-4477

Cerkezköy İlçe Sağlık Müdürlüğü,

İstasyon Aile Sağlığı Merkezi,

Tekirdağ, Türkiye

M. Kaynak Türkmen

ORCID: 0000-0001-8436-6613

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi,

Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve

Hastalıkları Anabilim Dalı,

Aydın, Türkiye

O. Başak

ORCID: 0000-0003-4669-3976

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi,

Tıp Fakültesi, Aile Hekimliği

Anabilim Dalı, Aydın, Türkiye

breastfed for 15 minutes or more in the first month than those who are not breastfed ($p=0,003$). The probability of continuing breastfeeding at the end of one year was higher in infants only looked after by their mothers compared to infants of supported mothers ($p=0,007$).

Conclusion: The infant sucking each breast for at least 15 minutes during a breast-feeding session especially in the first months and increasing the time the mother spends with her infant positively effects breast feeding. Providing information and training on breastfeeding to caregivers by family physicians will increase the intake of breast milk by children during infancy. It is important to increase awareness on this issue at the community level.

Keywords: Infancy, breast milk, breastfeeding, primary care

GİRİŞ

Anne sütü yenidoğanın fiziksel, ruhsal ve zihinsel gelişimi için gerekli tüm sıvı, enerji ve besin öğelerini barındıran, biyoyararlanımı yüksek, sindirimi kolay, doğal bir besindir. Her annenin sütü kendi çocuğunun gereksinimine yönelik olarak farklı niteliktedir. Emzirmenin hem anne hem de çocuk için immünolojik, psikolojik, sosyal ve ekonomik pek çok yararı söz konusudur.^[1-3] Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), tüm sütçocuklarının, doğumdan itibaren ilk altı ay yalnızca anne sütü ile beslenmelerini, 7. ayda ek gıdalara başlanmasını ve 2 yaşına kadar anne sütünün devamını önermektedir.^[4]

Kadınların iş yaşamına katılımının artmasıyla birlikte, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde erken anne sütüne başlanmasına karşın emzirmenin sürdürülmesinde ciddi sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunlar hükümet programlarına alınarak anne sütünün teşvikine yönelik yasal düzenlemeler ve sivil toplum kampanyaları yürütülmektedir.^[5,6] Tüm çalışmalara rağmen, ülkemizde en son yayınlanan Türkiye Nüfus Sağlık Araştırması (TNSA) 2018 verilerine göre, iki yaşın altındaki çocukların yalnızca %53'ü yaşa uygun olarak emzirilmiş ve 6 aya kadar yalnızca anne sütü alma oranı %41 olarak bulunmuştur.^[7] Bölgemizde 2015 yılında farklı bir hedef grupta erken ek gıdaya başlamanın anne sütüyle beslenme üzerine etkisini araştıran bir çalışmada, sütçocuklarının ilk altı ayda yalnızca anne sütü alma oranı %56, yalnızca anne sütü alma süresi ortalama 5 ay ve toplam emzirme süresi ise ortalama 10 ay olarak bildirilmiştir.^[8] Sonuç olarak, yalnızca anne sütüyle beslenme önerildiği şekilde yaygın olarak uygulanmamaktadır. Yalnızca anne sütü alma oranının beklenenin altında olması sosyoekonomik, demografik, kültürel, obstetrik, pediatrik faktörlerle ilişkilidir ve toplumdan topluma farklılık göstermektedir.^[9,10] Bölgemizde annelerin anne sütüyle beslenmeye ilişkin tutum ve davranışlarının ve bunların ilk bir yaşta sütçocuklarının anne sütü alma durumlarıyla ilişkisinin

bilinmesi, aile hekimlerinin özellikle ilk altı ayda yalnızca anne sütüyle beslenme oranlarını artırma çabaları için önemlidir.

Çalışmamızın amacı bölgemizde birinci basamak popülasyonda ilk altı ayda yalnızca anne sütü alma ve ilk bir yaşın sonunda anne sütü almaya devam etme sıklıkları ile annelerin sosyodemografik ve emzirme özelliklerinin bunlar üzerindeki etkisinin belirlenmesidir.

GEREÇ ve YÖNTEM

Kesitsel analitik desendeki bu anket çalışması Aydın ili, Efeler ilçesinde altısı kentsel ve ikisi kırsal yerleşimli olmak üzere toplam sekiz Aile Sağlığı Merkezinde (ASM) yapılmıştır.

Aydın ili, Efeler ilçesinde bulunan tüm ASM ve bu merkezlerden hizmet alan 12-24 ay arası sütçocukları çalışmanın evrenini oluşturdu (32 ASM ve 3.675 sütçocuğu). Örneklem büyüklüğü 3.675 bilinen evrende, 0,30 olan ilk altı ayda yalnızca anne sütü alma prevalansı^[7] öngörülerek, 0,10 örnekleme hatası ile 80 olarak belirlendi. Ancak, bu sayının en az iki katına (160) ulaşılması hedeflendi.^[11] Örneklem seçimi tabakalı örnekleme yöntemiyle yapıldı. 2016 nüfus verilerine göre Türkiye nüfusunun yaklaşık olarak %80'inin kentsel bölgelerde yaşamakta olduğu dikkate alınarak, çalışmaya alınacak 160 kişinin 120'siyle kentsel ve 40'ıyla kırsal bölgelerdeki ASM'lerde görüşülmesi planlandı. Buna göre, Aydın Efeler ilçesinde 23'ü merkezde ve dokuzu kırsal bölgede bulunan toplam 32 ASM'den rastgele yöntemle altı kentsel ve iki kırsal yerleşimli ASM belirlendi. Sekiz ASM'nin her birinden toplam nüfusları dikkate alınarak çalışmaya alınacak katılımcı sayısı belirlendi. Katılımcılar çalışmaya alınırken, o ASM'de çalışılan gün, bekleme salonlarında bekleyenlerle görüşülerek rastgele alınmış olup, önceden herhangi bir yöntemle belirlenmedi. Toplamda 55 kırsal 170 kentsel olmak üzere 225 katılımcıya ulaşıldı. Araştırma 1 Ekim 2019 – 31 Aralık 2019 tarihleri arasında yapıldı.

Çalışma için belirlenen tarihlerde belirlenen ASM'lere başvuran, annesi çalışmaya katılmayı kabul eden, zamanında doğmuş, yaşları 12-24 ay arasında ve en az bir kez anne sütü almış olan sütçocukları çalışmaya alındı.

Veriler amaca uygun olarak hazırlanan bir veri toplama formuyla sütçocuklarının anneleriyle yüz yüze görüşülerek toplandı. Formda anne ve sütçocuğuna ait sosyodemografik özelliklerin yanı sıra çocuğun doğum şekli, annenin çocuğunu emzirme özellikleri (doğum sonrası birinci saat ve birinci günde emzirmeye başlama, aylara göre emzirme sıklığı ve süresi, sütçocuğunun yalnızca anne sütü alma süresi, ilk yıl içinde toplam anne sütü alma süresi), formül süt kullanma durumu, tamamlayıcı gıdalara başlama zamanı, emzik/biberon kullanımı, sütçocuğunun bakımı için sosyal destek durumu ve postpartum depresyon varlığı sorgulandı. İlk altı ay yalnızca anne sütü alma ve birinci yılın sonunda anne sütü almaya devam etme durumları bağımlı değişken, diğerleri bunlara etki eden bağımsız değişkenler olarak ele alındı.

Verilerin analizi SPSS 20.0 İstatistik Paket Programı ile yapıldı. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiklerin yanı sıra niceliksel değişkenlerin karşılaştırılmasında t testi, kategorik değişkenlerin karşılaştırılmasında ki-kare testi ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerindeki karıştırıcılardan bağımsız etkisini ve etki derecesini belirlemek için ikili ve çoklu lojistik regresyon analizleri kullanıldı. Anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak kabul edildi.

Çalışma için gerekli etik onay, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Tıp Fakültesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan (Tarih: 26/09/2019 Protokol No. 2019/138), çalışmanın ASM'lerde yapılması nedeniyle gerekli idari izin İl Sağlık Müdürlüğü'nden alındı (Tarih: 08/10/2019 Barkod No. 103129153). Araştırmaya katılan bütün katılımcıların annelerinden çalışma hakkında bilgi verildikten sonra sözlü onam alındı.

BULGULAR

Çalışmaya katılanların yaş ortalaması $30,4 \pm 5,2$ yıl (ortanca 30,0; 18-45 yaş arası) olan annelerin %45,8'i (103 anne) 12 yıl ve üzeri eğitimliydi; %62,2'si (140 anne) orta düzeyde (2.000-6.800 TL) aylık aile gelirin

sahipti ve %64'ü (144 anne) gelir getirici bir işte çalışmamaktaydı.

Çalışmaya katılan annelerin %5,8'i (13 anne) gebeliği sırasında sigara kullanmıştı; %8,4'ünde (19 anne) postpartum depresyon öyküsü bulunmaktaydı. Annelerin %68'i (153 anne) çocuğuna yalnızca kendisinin baktığını belirtti. Yüzde 56'sı (126 anne) çocuğuna formül süt vermiş olan annelerin %36,4'ü (82 anne) tamamlayıcı beslenmeye önerilen süreden önce başlamıştı.

Yaş ortalaması $19,1 \pm 5,0$ ay (ortanca 18,0; 12-24 ay arası) olan sütçocuklarının %51,1'i (115 sütçocuğu) kız ve %48,4'ü (109 sütçocuğu) ailenin ilk çocuğu idi. Yüzde 51,6'sı (116 sütçocuğu) emzik/biberon kullanmış olan sütçocuklarının %61,3'ü (138 sütçocuğu) sezaryenle doğmuştu. Sütçocuklarının %32,9'u (74 sütçocuğu) ilk altı ayda yalnızca anne sütü ile beslenmişti. Çalışmaya

Tablo 1. Çalışmaya alınan süt çocuklarının anne sütü alma durumuna ilişkin özellikler, s=225

Süt çocuklarının anne sütü alma özellikleri	
Sadece anne sütü alma süresi, Ort±SS	3,5±2,4 ay
İlk bir yılda anne sütü alma süresi, Ort±SS	10,2±3,4 ay
	Sayı (%)
İlk altı ay anne sütü alan süt çocukları	197 (87,6)
İlk altı ay yalnızca anne sütü alan süt çocukları	74 (32,9)
Bir yaştan sonra anne sütü almaya devam eden süt çocukları	168 (74,7)
Toplam	225 (100)

alınan sütçocuklarının anne sütü alma durumuna ilişkin özellikler Tablo 1'de gösterilmiştir. Diğer sosyodemografik ve anne sütü alma özellikleri anlamlı çıkmamıştır.

Çalışmaya katılan annelerin ilk altı ay sütçocuklarını emzirme sıklıkları ve her seferinde her bir memeyi emzirme süreleri değerlendirildi. Birinci ay annelerin yaklaşık 1/3'i (78 anne, %35,9) sütçocuğunun istediği sıklıkta ve yarıdan fazlası (127 anne; %58,5) her seferinde her bir memeyi 15 dk.'dan daha fazla emzirmişti. Çocuğun yaşı büyüdükçe sütçocukları istedikçe emzirme sıklığı artış göstermekte, emzirme süresi ise kısalıyordu. Annelerin sütçocuklarını emzirme sıklığı ve emzirme süresine ilişkin özellikler Tablo 2'de verilmiştir. Diğer emzirme özellikleri anlamlı çıkmamıştır.

Tablo 2. Çalışmaya katılan annelerin emzirme sıklığı ve her bir memeyi emzirme süresi, s=225

Çocuk yaşı	Emzirme sıklığı	Sayı (%)	Emzirme süresi	Sayı (%)
1 ay	Çocuğun istediği sıklıkta	78 (35,9)	0-5 dakika	23 (10,6)
	1-2 saat aralıklarla	132 (60,8)	6-15 dakika	67 (30,9)
	2 saatten uzun	7 (3,2)	15 dakika üzeri	127 (58,5)
2 ay	Çocuğun istediği sıklıkta	80 (37,6)	0-5 dakika	20 (9,4)
	1-2 saat aralıklarla	128 (60,1)	6-15 dakika	68 (31,9)
	2 saatten uzun	5 (2,3)	15 dakika üzeri	125 (58,7)
3 ay	Çocuğun istediği sıklıkta	100 (48,3)	0-5 dakika	14 (6,8)
	1-2 saat aralıklarla	67 (32,4)	6-15 dakika	94 (45,4)
	2 saatten uzun	40 (19,3)	15 dakika üzeri	99 (47,8)
4 ay	Çocuğun istediği sıklıkta	107 (52,0)	0-5 dakika	16 (7,8)
	1-2 saat aralıklarla	42 (20,6)	6-15 dakika	119 (58,3)
	2 saatten uzun	55 (27,0)	15 dakika üzeri	69 (33,8)
5 ay	Çocuğun istediği sıklıkta	97 (48,5)	0-5 dakika	16 (8,0)
	1-2 saat aralıklarla	33 (16,5)	6-15 dakika	125 (62,5)
	2 saatten uzun	70 (35,0)	15 dakika üzeri	59 (29,5)
6 ay	Çocuğun istediği sıklıkta	87 (44,6)	0-5 dakika	19 (9,7)
	1-2 saat aralıklarla	26 (13,3)	6-15 dakika	121 (62,1)
	2 saatten uzun	82 (42,1)	15 dakika üzeri	55 (28,2)

İlk Altı Ay Yalnızca Anne Sütü Alma Üzerine Etkili Değişkenler

Emzirmeye 1. saatte ve 1. gün içinde başlama ve emzik/biberon kullanmama ile 1, 2, 3 ve 4. aylardaki emzirme süreleri ilk altı ayda yalnızca anne sütü alma bağımlı değişkenimizle ilişkili bağımsız değişkenlerdir (Tablo 3).

İkili analizlerde ilişkili bulunan bağımsız değişkenlerin ilk altı ayda yalnızca anne sütü alma üzerine etki derecelerini belirlemek üzere ikili ve çoklu lojistik regresyon analizleri yapıldı. Birinci aydaki emzirme süresi değişkeni 2. ve 3. aydaki emzirme süresi

değişkenleriyle yüksek derecede ilişkili olduğu için son iki değişken regresyon analizine alınmadı.

Beş değişkenin alındığı regresyon analizinde modele üç değişken girdi. İlk altı ayda yalnızca anne sütü alma sıklığı doğumdan sonraki ilk saat içinde emzirilmeye başlanan sütçocuklarında emzirilmeyenlere göre 4,0 kat, emzik/biberon kullanmayan sütçocuklarında kullananlara göre 3,4 kat ve birinci ayda her seferinde 15 dk.'dan daha uzun süre emzirilen sütçocuklarında daha az emzirilenlere göre 2,8 kat daha fazlaydı. İkili ve çoklu analizlerde ilk altı ayda anne sütü alma üzerine etkili olan bağımsız değişkenler Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 3. İlk altı ayda yalnızca anne sütü alma durumu ile ilişkili etkenler

Bağımsız değişkenler		6 ay yalnızca anne sütü alma		Toplam Sayı (%)	İstatistik*
		Hayır Sayı (%)	Evet Sayı (%)		
Emzirmeye başlama (1. saat)	Yok	36 (85,7)	6 (14,3)	42 (18,7)	p=0,008
	Var	115 (62,8)	68 (37,2)	183 (81,3)	
Emzirmeye başlama (1. gün)	Yok	18 (94,7)	1 (5,3)	19 (8,4)	p=0,015
	Var	133 (64,6)	73 (35,4)	206 (91,6)	
Emzik/biberon kullanımı	Yok	58 (53,2)	51 (46,8)	109 (48,4)	p=0,001
	Var	93 (80,1)	23 (19,9)	116 (51,6)	
Emzirme süresi 1. ay	15 dakika altı	70 (77,7)	20 (22,3)	90 (41,5)	p=0,003
	15 dakikadan fazla	74 (58,2)	53 (41,8)	127 (58,5)	
Emzirme süresi 2. ay	15 dakika altı	68 (77,2)	20 (22,8)	88 (41,3)	p=0,003
	15 dakikadan fazla	72 (57,6)	53 (42,4)	125 (58,7)	
Emzirme süresi 3. ay	15 dakika altı	80 (74,0)	28 (26,0)	108 (52,2)	p=0,003
	15 dakikadan fazla	54 (54,5)	45 (45,5)	99 (47,8)	
Emzirme süresi 4. ay	15 dakika altı	94 (69,6)	41 (29,4)	135 (66,2)	p=0,036
	15 dakikadan fazla	37 (53,6)	32 (46,4)	69 (33,8)	
Toplam		151 (67,1)	74 (32,9)	225 (100)	

* Ki-kare testi

Tablo 4. İkili ve çoklu analizlerde ilk altı ayda anne sütü alma üzerine etkili olan değişkenler

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken: İlk altı ay yalnızca anne sütü alma					
	İkili Analiz			Çoklu Analiz (Forward LR ^b)		
	OR*	%95 GA*	p	OR*	%95 GA*	p
İlk 1 saat içinde emzirmeye başlayanlar (Ref: Başlamayanlar)	3,548	1,421-8,856	0,007	3,954	1,382-11,312	0,010
İlk gün emzirmeye başlayanlar (Ref: Başlamayanlar)	9,880	1,293-75,512	0,027	---	-----	AD [±]
Emzik-biberon kullanmayanlar (Ref: Kullananlar)	3,555	1,968-6,424	0,000	3,393	1,791-6,426	0,000
1. ay 15 dakikadan fazla emzirilenler (Ref: Daha az emzirilenler)	2,507	1,363-4,611	0,003	2,779	1,431-5,400	0,003
2. ay 15 dakikadan fazla emzirilenler (Ref: Daha az emzirilenler)	2,503	1,357-4,615	0,003	---	-----	†
3. ay 15 dakikadan fazla emzirilenler (Ref: Daha az emzirilenler)	2,381	1,327-4,272	0,004	---	-----	†
4. ay 15 dakikadan fazla emzirilenler (Ref: Daha az emzirilenler)	1,983	1,090-3,608	0,025	---	-----	AD [±]

* OR: Odds oranı; GA: Güven aralığı; ^b Forward LR: Çoklu lojistik regresyon analizi; [†] Çoklu lojistik regresyon analizinden çıkarıldı; ± AD: Anlamli değil

İlk Bir Yaşın Sonunda Anne Sütü Almayı Sürdürme Üzerine Etkili Değişkenler

Doğum sonrası ilk gün içinde emzirmeye başlama; 2. ayda ve 6. aya kadar sütçocuğu istedikçe emzirme; 1. ay ve ilk 2 ay her seferinde her bir memeyi 15 dk.'dan fazla emzirme; 1. ayda formül süte ve 3. ayda tamamlayıcı gıdaya başlama; emzik/biberon kullanmama, sütçocuğuna annenin yalnızca kendisinin bakması ve ilk altı ayda yalnızca anne sütü alma ilk bir yaşın sonunda anne sütü almaya devam etme bağımlı değişkenimizle ilişkili bağımsız değişkenlerdi (Tablo 5). Diğer bağımsız değişkenler bağımlı değişkenlerimizle ilişkili çıkmamıştır.

İkili analizlerde ilişkili bulunan bağımsız değişkenlerin ilk bir yaşın sonunda anne sütü almaya devam etme üzerine etki derecelerini belirlemek üzere ikili ve çoklu lojistik regresyon analizleri yapıldı. On bir değişkenin alındığı çoklu lojistik regresyon analizinde modele beş değişken girdi. Bir yaşın sonunda anne sütü almaya devam etme sıklığı; emzik/biberon kullanmayan sütçocuklarında kullananlara göre 11,5 kat, doğumdan sonraki ilk gün içinde emzirmeye başlanan sütçocuklarında emzirmeyenlere göre 6,0 kat, yalnızca annenin baktığı sütçocuklarında diğer bakım durumlarına göre 4,8 kat, birinci ayda her seferinde 15 dk.'dan daha uzun süre emziren

Tablo 5. Birinci yaşın sonunda anne sütü almaya devam etme durumu ile ilişkili etkenler

Bağımsız değişkenler		1 yılın sonunda anne sütüne devam etme			İstatistik*
		Hayır, s (%)	Evet, s (%)	Toplam, (%)	
Emzirmeye başlama (1. gün)	Yok	9 (47,4)	10 (52,6)	19 (8,4)	p=0,010
	Var	47(22,8)	159 (77,2)	206 (91,6)	
Tamamlayıcı gıda (3. ay)	Yok	52 (23,7)	167 (76,3)	219 (97,3)	p=0,004
	Var	5 (83,3)	1 (16,7)	6 (2,7)	
Emzik/biberon kullanımı	Yok	9 (8,2)	100 (91,8)	109 (48,4)	p=0,001
	Var	48 (41,3)	68 (58,7)	116 (51,6)	
Anne yalnızca kendisi bakmış	Hayır	27 (37,5)	45 (62,5)	72 (32,0)	p=0,007
	Evet	30 (19,6)	123 (80,4)	153 (68,0)	
İlk altı ay sadece anne sütü alma	Hayır	53 (35,0)	98 (65,0)	151 (67,1)	p=0,001
	Evet	4 (5,4)	70 (94,6)	74 (32,9)	
Emzirme sıklığı (İlk 2 ay)	Çocuğın istediği sıklıkta	11 (13,7)	69 (86,3)	80 (37,6)	p=0,047
	Belirli aralıklarla	35 (26,3)	98 (73,7)	133 (62,4)	
Emzirme sıklığı (6. aya kadar)	Çocuğın istediği sıklıkta	9 (8,2)	88 (91,8)	97 (48,5)	p=0,013
	Belirli aralıklarla	24 (23,3)	79 (76,7)	103 (51,5)	
Emzirme süresi (1. ay)	15 dakika altı	33 (36,6)	57 (63,4)	90 (41,5)	p=0,001
	15 dakika ve üzeri	17 (13,3)	110 (86,7)	127 (58,5)	
Emzirme süresi (2. ay)	15 dakika altı	28 (31,8)	60 (68,2)	88 (41,3)	p=0,004
	15 dakika ve üzeri	18 (14,4)	107 (85,6)	125 (58,7)	
Formül süt alma (1. ay)	Yok	28 (18,3)	125 (81,7)	153 (68,0)	p=0,001
	Var	29 (40,3)	43 (59,7)	72 (32,0)	

*Ki-kare testi

Tablo 6. İkili ve çoklu analizlerde bir yaştın sonunda anne sütü almaya devam etme üzerine etkili olan bağımsız değişkenler
Bağımlı Değişken: Birinci yaşında anne sütü almayı sürdürme

Bağımsız Değişkenler	İkili Analiz			Çoklu Analiz (Forward LR ^b)		
	OR*	%95 GA*	p	OR*	%95 GA*	p
Emzik-biberon kullanmayanlar (Ref: Kullananlar)	7,843	3,611-17,037	0,000	11,514	3,757-35,292	0,000
İlk gün emzirmeye başlayanlar (Ref: Başlamayanlar)	3,759	1,443-9,793	0,007	5,983	1,185-30,217	0,030
Çocuğa yalnızca kendisi bakanlar (Ref: Destek alanlar)	2,460	1,321-4,582	0,005	4,802	1,872-12,320	0,001
1. ay 15 dakikadan fazla emzirilenler (Ref: Daha az emzirilenler)	3,746	1,923-7,298	0,000	4,162	1,641-10,555	0,003
6. aya kadar süt çocuğu istedikçe emzirenler (Ref: Saatinde emzirenler)	2,970	1,303-6,772	0,010	3,476	1,339-9,025	0,010
2. ay 15 dakikadan fazla emzirilenler (Ref: Daha az emzirilenler)	2,774	1,418-5,428	0,003	---	-----	AD [±]
İlk 2 ay Çocuğun istediği sıklıkta emzirenler (Ref: Saatinde emzirenler)	2,240	1,064-4,715	0,034	---	-----	AD [±]
1. ay formül süte başlananlar (Ref: Başlanmayanlar)	3,011	1,613-5,621	0,001	---	-----	AD [±]
3. ayda tamamlayıcı gıdaya başlananlar (Ref: Başlanmayanlar)	16,058	1,834-140,564	0,012	---	-----	AD [±]
İlk altı ay sadece anne sütü alanlar (Ref: Almayanlar)	9,464	3,274-27,360	0,000	---	-----	AD [±]

* OR: Odds oranı; GA: Güven aralığı; ^b Forward LR: Çoklu lojistik regresyon analizi; ± AD: Anlamlı değil

sütçocuklarında daha az emzirilenlere göre 4,2 kat ve 6. aya kadar sütçocuğu istedikçe emzirilenlerde belirli aralıklarla emzirilenlere göre 3,5 kat daha fazlaydı. İkili ve çoklu analizlerde bir yaştın sonunda anne sütü almaya devam etme üzerine etkili olan bağımsız değişkenler Tablo 6'da gösterilmiştir. Diğer bağımsız değişkenler bağımlı değişkenlerimizle ilişkili çıkmamıştır.

TARTIŞMA

Çalışmamız, bölgemizde birinci basamakta sütçocuklarının ilk altı ayda yalnızca anne sütü alma ve ilk bir yılın sonunda anne sütü almaya devam etme sıklığı ile bunlar üzerinde etkili etkenlerin belirlenmesini amaçlamıştır. Her üç çocuktan biri ilk altı ayda yalnızca anne sütü almaktadır; bir yılın sonunda anne sütü almayı sürdürme sıklığı ise %75'tir. Doğumdan sonra ilk 1 saat içinde emzirmeye başlama, emzik/biberon kullanmama ve birinci ayda her seferinde her bir memeyi 15 dk.'dan daha uzun süreyle emzirme ilk altı ayda yalnızca anne sütü alma durumunun temel belirleyicileridir. Birinci yılın sonunda anne sütü almayı sürdürme üzerine bu üç belirleyicinin yanı sıra çocuğa annenin kendisinin bakması ve altıncı aya kadar sütçocuğu istedikçe emzirme de etkili olmaktadır.

DSÖ'nün 2018 yılında yayınlanan küresel emzirme puanına göre sütçocuklarının %42'si doğumdan sonraki bir saat içinde emzirilmiş ve altı aydan

küçük sütçocuklarının %41'i yalnızca anne sütü ile beslenmiştir.^[12] Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) 2018 raporuna göre ülkemizde iki yaş altı çocukların %71'i doğumdan sonraki ilk bir saat içinde emzirilmiştir. Bu oran ülkemizin batı bölgelerinde %76'dır. Doğumdan sonraki ilk gün içinde emzirmeye başlama sıklığı ise %86'ya yükselmektedir. Altı aydan küçük sütçocuklarının %41'i yalnızca anne sütü ile beslenmiştir ve sütçocuklarının yalnızca anne sütü alma ortanca süresi 1,8 aydır.^[7] Çalışmamızda, bölgemizde elde edilen doğumdan hemen sonra ilk bir saat içinde emzirme oranları (%81) dünya genelinden (%42), Türkiye ulusal (%71) ve bölgesel (%76) verilerinden çok daha iyi durumdadır; ancak ilk altı ay yalnızca anne sütü alma yüzdemiz daha düşüktür (%33). Emzirmeye başlamada sorun yok gibi görünmektedir. Erken ya da geç sütçocuklarının tamamına yakını bir şekilde anne sütü almaya başlıyor. Ancak sürdürmede, özellikle sütçocuklarının ilk altı ay yalnızca anne sütü almasında sorun vardır.

Ülkemizde yapılan başka yerel çalışmalarda, sütçocuklarının ilk altı ayda emzirilme durumu ile ilgili değişkenlik söz konusudur. Ünsal ve ark.'nın çalışmasındaki sütçocuklarının yalnızca anne sütü alma süresi ortalama 4,3 ay iken, altıncı ayın sonunda yalnızca anne sütü almaya devam eden sütçocuklarının oranı %9 olarak saptanmıştır.^[13] Yaklaşık 20 yıl önce yapılan bu çalışma sonuçlarındaki farklılık, ülkemizde

giderek yaygınlaşan anne sütü teşvik programları ve bebek dostu hastane uygulamalarının anne sütü alma oranlarının artışına yaptığı katkılar olabilir. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması daha önceleri yalnızca anne sütü alma değişkenini ilk 4-6 ay üzerinden belirlerken, 2003 yılından itibaren ilk 6 ay yalnızca anne sütü alma durumunu araştırmıştır. Rakamlardaki farklılıkların bir nedeni de bu standardizasyon farklılığı olabilir. Sonuç olarak, daha yakın çalışmalarda oranlar değişmektedir. Kondolot ve ark. tarafından 2007 yılında Ankara'da yapılan bir çalışmada, yalnızca anne sütü alma sıklığı 4-6 ay aralığında %45 olarak bulunmuştur.^[14] 2016 yılında yapılan bir çalışmada ise, çalışmamızla benzer şekilde annelerin %37'sinin çocuğuna ilk altı ay yalnızca anne sütü verdiği saptanmıştır.^[15] TNSA raporlarına göre ise 2003'te bu oran %7,6 iken, 2008'de %42'ye yükselmiş, 2013'te %30'a düşmüş ve son olarak 2018'de %41 olarak bildirilmiştir.^[7]

İlk Altı Ayda Yalnızca Anne Sütü Alma ile İlişkili Etkenler

Araştırmamızda, doğum sonrası ilk bir saat içinde sütçocuğunun emzirmeye başlaması ile ilk altı ayda yalnızca anne sütü alma durumu arasında anlamlı ilişki saptanmıştır. Literatürde benzer sonuçlara ulaşan çalışmalar bulunmaktadır.^[13,15] Moore ve ark. tarafından yapılan çalışmada ise, anne ile erken dönemde teması başlayan yenidoğanların geç başlayanlara göre daha uzun süre anne sütü aldığı bildirilmiştir.^[16]

Emzik ve biberon kullanımı toplumumuzda oldukça yaygındır. TNSA 2018 verilerine göre ilk iki yaşta tüm çocukların %53'ü görüşme tarihinden önceki gün veya gece biberon ile beslenmiştir.^[7] Araştırmamızda saptanan %51'lik emzik/biberon kullanımı TNSA 2018 verileri ile büyük ölçüde uyum göstermektedir ve ilk altı ayda yalnızca anne sütü almanın önemli belirleyicilerinden biridir. Emzik ve biberon kullanan sütçocuklarının zamanla emme sıklığı azalmakta, bu durum süt üretiminin azalmasına yol açarak anne sütü almayı olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Howard ve ark.'nın çalışmasında, emzik/biberon kullanımının anne sütü almayı olumsuz etkilediği ve anne sütü alan sütçocuklarında bunlardan uzak durulması gerektiği vurgulanmıştır.^[17] Başka bir çalışmada, doğum sonrası altıncı haftada emzirmeye düzenli devam etmeyen kadınların çoğunun başlangıçta biberon kullanan anneler olduğu bildirilmiştir.^[18] Kondolot ve ark.'nın yaptığı çalışmada, emzik kullanım oranı %44 olarak saptanmış ve yalnızca anne sütü alma süresinin uzatılması için emzik kullanma sıklığının azaltılması gerektiği vurgulanmıştır.^[14]

Memede üretilen sütün süt kanallarından dışarıya salınmasının başlaması için çocuk emmeye başladıktan sonra ortalama üç dk. gerekmektedir. Bu nedenle çocuk ilk gün her memede en az beş dk. tutulmalı ve sonra bu süre her meme için ortalama 15 dk.'ya çıkarılmalıdır. Öte yandan beslenme sıklığı çocuktan çocuğa değişmekle birlikte, sütçocuğu, her istediğinde emzirilmelidir.^[19,20] Çalışma sonuçlarımıza göre, ilk bir yılda çocuk büyüdükçe anneler daha çok çocukları istedikçe emzirirken, 15 dk.'nın üzerinde emzirme oranları aylar geçtikçe azalmaktadır. Emzirme sıklığı ile ilk altı ayda yalnızca anne sütü alma durumu arasında anlamlı bir ilişki bulunamazken, birinci ayda emme süresi 15 dk. üzerinde olan sütçocuklarının ilk altı ayda yalnızca anne sütü alma olasılığı daha yüksektir. İlk ayda emzirme sürecinin başarılı başlaması sonraki ayları da olumlu olarak etkiliyor olabilir.

Çalışan anneler, çocuğu ile yeterince zaman geçirememesi ve iş koşullarında stres ve yorgunluk benzeri faktörlerin süt üretimini olumsuz etkilemesi sonucu emzirmeyi sürdürüyor olabilir. Bununla beraber, gelişmiş ülkelerde eğitim seviyesi yüksek olan annelerin emzirmeye daha uzun süre devam ettikleri gösterilmiştir. Yunanistan'da 2016 yılında yayınlanan bir çalışmada, zorunlu eğitim süresi kadar eğitim alan anneler ve lise mezunu olan annelere göre üniversite veya lisansüstü eğitim düzeyine sahip annelerin süt çocuklarını anne sütü ile beslemeye devam etme sürelerinin anlamlı derecede uzun olduğu saptanmıştır.^[21]

Literatürde sigaranın emzirme üzerine olumsuz etkilerini gösteren çok sayıda çalışma bulunmaktadır.^[15,22,23] Ladomenau ve ark. tarafından yapılan bir çalışmada, sigaranın çocuk ve anne için birçok olumsuz etkisinin yanı sıra nikotinin prolaktin düzeyini baskılayarak süt üretimini azalttığı bildirilmiştir. Ayrıca sigara içilmesinin anne sütündeki yağ konsantrasyonunu azalttığı öne sürülmüştür. Bu durum sütçocuğunun yeterince kilo alamamasına neden olarak formül süte başlanmasına veya erken tamamlayıcı beslenmeye geçişe yol açabilir.^[10] Çalışma sonuçlarımıza göre, gebelik ve emzirme süresince sigara kullanımı anne sütü alma üzerinde etkili değildir. Çalışma grubumuzda sigara kullanan annelerin sayısının az oluşu, ilk altı ayda yalnızca anne sütü alma üzerine bağımsız etkisinin gösterilememesine yol açmış olabilir.

Literatürde, özellikle sezaryen doğumlardan sonra annelerin anestezi maddelerinin etkisi, annenin cerrahi işleminden dolayı daha fazla bakıma gereksinim

duyması ve çocuğuna uygun pozisyon vermekte güçlük çekmesi gibi nedenlerle emzirmeye başlama zamanının geciktiğini gösteren çalışmalar vardır.^[24] Çalışmamızda, emzirmeye başlama zamanını etkileyen faktörler incelenmemiş olmakla birlikte, emzirmenin sürdürülmesine bakıldığında doğum şekli ile ilk altı ayda yalnızca anne sütü alma durumu arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Sezaryen doğumun emzirme üzerindeki etkisini inceleyen bir çalışmada, vajinal doğum yapan annelerin 7 gün, 3 ay ve 6 aylık zaman dilimlerinde sezaryen doğum yapan annelere göre emzirme oranlarının daha yüksek olduğu saptanmıştı.^[25] Yine PubMed ve CINAHL kullanılarak yapılan ve 2018'de yayınlanan meta analizde vajinal yolla doğum yapan annelerin, sezaryen doğum yapan annelere göre emzirmeye başlama ve sürdürme oranlarının daha yüksek olduğu bildirilmiştir.^[23] TNSA 2018'e göre Türkiye'de tüm doğumlardaki sezaryen oranı %52'dir. Sezaryen kararının çoğunluğu doğum sancıları başlamadan önce verilmiştir. Planlanmış sezaryen oranlarının yüksek olması sezaryen doğumların büyük kısmının tıbbi endikasyonlarının bulunmadığına işaret edebilir.^[7] Çalışmamızda, doğum şeklinin ilk altı ayda yalnızca anne sütü alma üzerinde etkili olmamasının bir nedeni elektif sezaryen doğumlarının çokluğu olabilir.

İlk Bir Yılın Sonunda Anne Sütü Almayı Sürdürme İle İlişkili Etkenler

DSÖ 2018 raporuna göre, bir yaşın sonunda anne sütü almaya devam eden sütçocuklarının oranı %71'dir.^[12] TNSA 2018 raporuna göre ise, ülkemizde bir yaşın sonunda emzirmeyi sürdürme oranı %66'dır.^[7] Çalışmamızda elde ettiğimiz oran (%75), ilk altı ayda yalnızca anne sütü almanın tersine, Türkiye genelinin biraz üzerindedir. Anneler tamamlayıcı gıdalara daha erken başlamakta ancak emzirmeyi de sürdürüyor görünmektedirler.

Çalışmamızda, ilk bir yılın sonunda anne sütü almaya sürdürme durumu üzerinde etkili beş etken saptanmıştır. İlk altı ayda yalnızca anne sütü alma durumunun temel belirleyicilerinden olan emzik-biberon kullanmama (11,5 kat) ve 1. ayda her bir memeyi 15 dk.'dan fazla emzirme (4,2 kat) değişkenleri bir yılın sonunda anne sütü almaya sürdürme üzerinde de etkili olmaya devam etmektedir. Bunların dışında ilk gün içinde anne sütüne başlama (6 kat), çocuğuna annenin kendisinin bakması (4,8 kat) ve beşinci ayda sütçocuğu istedikçe emzirme (3,5 kat) bir yılın sonunda anne sütü almaya sürdürme üzerinde etkili diğer değişkenlerdir.

Doğumdan hemen sonra sütçocuğunun erken emzirmeye başlaması hem ilk altı ayda yalnızca anne sütü alma hem de bir yaşın sonunda anne sütü almaya sürdürme üzerinde etkili görünmektedir. Bu daha önce de tartıştığımız gibi beklenen bir durumdur.

Bir yaşın sonunda anne sütü almaya devam etme oranı çocuğuna yalnızca kendisi bakan annelerde anlamlı olarak daha yüksektir. Anne ve çocuğun daha çok birlikte zaman geçirmesinin anne-bebek bağlanmasını ve emzirmeyi olumlu etkileyerek anne sütü alma süresinin daha uzun olmasını sağladığı düşünülebilir. Aile büyüklerinin sütçocuğunun beslenmesi konusunda söz sahibi olmasının anne sütü almaya olumsuz etkilediğini gösteren çalışmalar bulunmaktadır.^[15] Başka bir çalışmada, annenin çocuğu emzirme kararında, özellikle annenin annesinin büyük etkisi olduğu belirlenmiştir.^[26] Bu bulguların tam tersi olarak çekirdek aileye sahip olmanın emzirmeyi olumsuz etkilediğini gösteren çalışmalar da vardır.^[27,28] Tüm bu çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde, aile ve toplum olarak anne ve çocuğun birlikte geçirdiği sürenin artırılmasını desteklemenin emzirmeyi olumlu yönde etkileyebileceği söylenebilir.

Çalışmanın Güçlü Yönleri ve Sınırlılıkları

Çalışmamız toplumun durumunu en iyi yansıtan birinci basamak sağlık merkezlerinde yapılmıştır. Örneklem grubu rastgele yöntemle belirlenmiş olup, kentsel ve kırsal yerleşim dağılımı dikkate alınmıştır. İkili analizlerde anlamlı bulunan ilişkiler ileri analizlerle yeniden değerlendirilmiştir.

Çalışmamızda emzik/biberon kullanımı ortak olarak değerlendirilmiştir. Emzik/biberonun kullanım amaçları ve etkileri ele alındığında farklı kategorilerde değerlendirilmesi daha gerçekçi sonuçlar verebilirdi.

Çalışmamızda elde edilen veriler annelerin öznel değerlendirmeleridir; ayrıca en az bir yıl öncesine ilişkin hatırladıklarıdır. Sonuçları değerlendirirken bunların dikkate alınması gerekmektedir.

Literatürdeki diğer çalışmalarla bir arada değerlendirildiğinde çalışmamızda anneler sosyal destek varlığı açısından sorgulanmıştır, ancak özellikle baba desteği ve annenin öz-yeterlilik ve emzirme niyeti değerlendirilmemiştir. Bu gibi değiştirilebilir faktörlerin ve emzirme tutumlarının da emzirme sürelerini etkileyebileceği dikkate alınmalıdır.

SONUÇ

Çalışma sonuçlarımıza göre, her üç çocuktan yalnızca biri ilk altı ayda yalnızca anne sütü almaktadır ve bir yılın sonunda anne sütü almayı sürdürme sıklığı ise %75'tir.

Özellikle doğum sonrası erkenden emzirmeye başlama ve ilk aylarda her emzirme seansında her bir memeyi 15 dk. üzerinde emzirmenin ilk altı ayda yalnızca anne sütü alma durumuna ve emzirmenin bir yaştan sonuna kadar sürdürülmesine olumlu etkisi bulunmaktadır.

Ülkemizde ve bölgemizde de oldukça yaygın biçimde kullanılan emzik/biberon anne sütü almayı olumsuz etkilemektedir.

Birinci yılın sonunda anne sütü almayı sürdürme üzerine ayrıca çocuğa annenin kendisinin bakması ve altıncı aya kadar sütçocuğu istedikçe emzirme de etkili olmaktadır.

Anne ve sütçocuğunun daha çok birlikte vakit geçirmesi anne sütü alma süresini olumlu etkilemektedir. Aile ve toplum olarak anne ve çocuğun birlikte geçirdiği sürenin artırılmasını desteklemek anne sütü alma süresini uzatmada büyük önem taşımaktadır. Aile hekimlerinin evlilik öncesinden başlayarak gebelik ve doğum öncesinde annelere ve bunun yanı sıra baba ve diğer yakın aile bireylerine emzirme üzerine bilgi ve eğitim vermesi sütçocukluğu döneminde çocukların anne sütü almasını artıracaktır. Buna yönelik toplum düzeyinde farkındalık çalışmalarının da artırılması önemlidir.

Annelerin sütçocuklarını daha fazla emzirmelerini sağlamaya yönelik davranış özelliklerini araştıran yeni çalışmalara gereksinim vardır.

Etik Kurul Onayı: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan onay alındı (26.09.2019 - 2019/138).

Çıkar Çatışması: Yoktur.

Finansal Destek: Yoktur.

Ethics Committee Approval: The study was approved by the Aydın Adnan Menderes University Faculty of Medicine Non-Invasive Clinical Research Ethics Committee (26.09.2019 - 2019/138).

Conflict of Interest: None.

Funding: None.

KAYNAKÇA

1. American Academy of Pediatrics, Work Group on breastfeeding: Breastfeeding and the use of human milk. <https://pediatrics.aappublications.org/content/pediatrics/100/6/1035.full.pdf> adresinden 28.01.2020 tarihinde erişilmiştir.
2. Samur G. Gebelik ve Emziklik Döneminde Beslenme. 1. Baskı. Ankara, T.C Sağlık Bakanlığı Yayını No:726, 2008.
3. Çakmak S, Demirel Dengi AS. Postpartum dönemdeki annelerin emzirme ve anne sütünün önemi hakkındaki bilgilerinin değerlendirilmesi. Türk Aile Hek Derg 2019; 23 (1): 9-19.
4. World Health Organization [WHO]. Long-term effects of breastfeeding: A systematic review, 2013. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/79198/9789241505307_eng.pdf?sequence=1 adresinden 15.12.2019 tarihinde erişilmiştir.
5. Agboado G, Michel E, Jackson E, Verma A. Factors associated with breastfeeding cessation in nursing mothers in a peer support programme in Eastern Lancashire. BMC Pediatr 2010; 10: 3-7. DOI: <http://dx.doi.org/10.1186/1471-2431-10-3> PMID:20105284 PMCID:2828426
6. Qiu L, Zhao Y, Binns CW, Lee AH, Xie X. Initiation of breastfeeding and prevalence of exclusive breastfeeding at hospital discharge in urban, suburban and rural areas of Zhejiang China. Int Breastfeed J 2009; 4: 1-9. DOI: <http://dx.doi.org/10.1186/1746-4358-4-1> PMID:19175909 PMCID:2637253.
7. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2018. http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2018/rapor/TNSA_2018_anarapor.pdf adresinden 02.12.2019 tarihinde erişilmiştir.
8. Akbaş T. (2005). Aydın Efeler'de Erken Ek Gıdaya Başlamanın Anne Sütüyle Beslenme Üzerine Etkisi: 2015 Yılında Kesitsel Bir Çalışma. Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi Aile Hekimliği Anabilim Dalı. Uzmanlık Tezi, Aydın.
9. Aidam BA, Perz-Escamilla R, Lartey A, Aidam J. Factors associated with exclusive breastfeeding in Accra, Ghana. Eur J Clin Nutr 2005; 59: 789-96.
10. Ladomenou F, Kafatos A, Galanakis E. Risk factors related to intention to breastfeed, early weaning and suboptimal duration of breastfeeding. Acta Paediatr 2007; 96: 1441-4.
11. Yazıcıoğlu Y, Erdoğan S. Spss Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Detay Yayıncılık, 2004.
12. WHO, UNICEF. Enabling women to breastfeed through better policies and programmes: Global breastfeeding scorecard 2018. <https://apps.who.int/nutrition/publications/infantfeeding/global-bf-scorecard-2018/en/index.html> adresinden 05.05.2022 tarihinde erişilmiştir.
13. Ünsal H, Altıhan F, Özkan H, Targan S, Hassoy H. Toplumda anne sütü verme eğilimi ve buna etki eden faktörler. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi 2005; 48: 226-33.
14. Kondolot M, Yalçın SS, Yurdakök K. Sadece anne sütü alım durumuna etki eden faktörler. Çocuk Sağlığı ve Hast Derg. 2009;52(3): 122-7.
15. Yüzügüllü DA, Aytaç N, Akbaba M. Investigation of the factors affecting mother's exclusive breastfeeding for six months. Turk Pediatr Ars . 2018; 53(2): 96-104.

16. Moore ER, Bergman N, Anderson GC, Medley N. Early skin-to-skin contact for mothers and their healthy newborn infants. *Cochrane Database Syst Rev.* 2016; 11(11): doi: 10.1002/14651858.CD003519.pub4. PMID: 27885658; PMCID: PMC6464366.
17. Howard CR, Howard FM, Lanphear B, Eberly S, deBlicke EA, Oakes D, Lawrence RA. Randomized clinical trial of pacifier use and bottle-feeding or cupfeeding and their effect on breastfeeding. *Pediatrics* 2003; 3: 511–8.
18. Dunn S, Davies B, McCleary L, Edwards N, Gaboury I. The relationship between vulnerability factors and breastfeeding outcome. *JOGNN Clinical Research* 2006;35(1):87–97.
19. Şahin G. (2008). Emziren Annelerin Bilgi, Uygulama ve Davranışlarının Değerlendirilmesi. Sağlık Bakanlığı İstanbul Göztepe Eğitim ve Araştırma Hastanesi Aile Hekimliği Koordinatörlüğü. Uzmanlık Tezi, İstanbul.
20. Delikanlı G. (2013). Karadeniz Teknik Üniversitesi Tıp Fakültesi Farabi Hastanesi'ne Başvuran 0-24 Ay Arası Bebeği Olan Annelerin Emzirme ve Bebek Beslenmesi Konusundaki Bilgi Düzeyleri ile Uygulamalarının Belirlenmesi. T.C. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Beslenme Bilimleri Program Yüksek Lisans tezi, Ankara.
21. Tavoulari EF, Benetou V, Vlastarakos PV, Psaltopoulou T, Chrousos G, Kreams G, Gryparis A, Linos A. Factors affecting breastfeeding duration in Greece: what is important?. *World J Clin Pediatr.* 2016; 5(3): 349-57.
22. Goldade K, Nichter M, Nichter M, Adrian S, Tesler L, Muramoto M. Breastfeeding and smoking among low-income women: results of a longitudinal qualitative study. *Birth* 2008; 35: 230-40.
23. Sarah S. Alexander, Nancy F. Krebs, Bridget E. Young, PhD, CLC2, Michael D. Cabana, MD, MPH3, Peter Erdmann, PhD4, Nicholas P. Hays, PhD4, Carla P. Bezold, ScD1, Elizabeth Levin-Sparenberg, PhD1, Marco Turini, PhD4, and Jose M. Saavedra, MD4 Factors Associated with Breastfeeding Initiation and Continuation: A Meta-Analysis. *J Pediatr* 2018; 203: 190-6
24. Heck KE, Schoendorf KC, Chávez GF, Braveman P. Does Postpartum Length of Stay Affect Breastfeeding Duration? A Population-Based Study. *Birth* 2003; 30(3):153-9.
25. Zinando V, Svegliado G, Cavallin F, Giustardi A, Cosmi E, Litta P, Trevisanuto D. Elective cesarean delivery: does it have a negative effect on breastfeeding? *Birth.* 2010; 37(4): 275-9.
26. Kohlhuber M, Rebhan B, Schwegler U, Koletzko B, Fromme H. Breastfeeding rates and durations in Germany: a Bavarian cohort study. (2008). *Br J Nutr.*99(5): 1127-32.
27. Çetinkaya F. Kayseri'de Kentsel Alanda 12-36 Aylık Çocuklarda Anne Sütü Alma Durumu. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi* 1999; 42: 375-88.
28. Kang JS, Choi SL, Ryu EJ. Effects of a breastfeeding empowerment programme on Korean breastfeeding mothers: A quasi-experimental study. *International Journal of Nursing Studies* 2007; 45(1): 14-23.